

TÜRKİYE'DE BOSNA GÖÇMENLERİ

Muammer DEMİREL*

Özet: Bosna – Hersek'in Osmanlılar tarafından fethi, XV. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanmıştır. Bosna bölgesinde fetihlerin başlaması ile Boşnaklar arasında Müslümanlık yayılmaya başlamıştır. Bundan sonra Boşnaklar, Osmanlı Türk kültür çevresine girerek Osmanlı coğrafyasını anavatan olarak benimsemişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı, Sırbistan Karadağ ittifakı ile başlayan Sırp isyanı, Ekim 1876 sonunda Sırbistan'ın mağlup edildiği halde Karadağ tek başına dağlık bölgelerde isyanı sürdürdü. 1877 yılında Osmanlı-Rus harbi başladığında Karadağ ile olan harp hala devam ediyordu. Rus destekli Karadağ birlikleri, Boşnak kenti Nikşiç'i ele geçirmesi ve 1878 Berlin Antlaşması neticesinde Boşnakların Osmanlı coğrafyasına göçü başladı. 1878 tarihinde başlayan Bosnalıların Türkiye'ye göçü, Osmanlı ile Rusya ve Avusturya savaşlar ve iç çatışmalar yaşandıkça devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devrinde Yugoslavya ile yapılan nüfus mübadelesiyle Bosnalı Müslüman nüfus Türkiye'ye gelmeye devam etmiştir. Son Bosna savaşı süresince de göç yaşanmış, ancak bu son göçmenler barıştan sonra büyük oranda yurtlarına dönmüştür.

Boşnak göçmenler, önce işgal edilmeyen Balkanlardaki Osmanlı topraklarına gelmiş daha sonra İstanbul'a ulaşmıştır. Göçmenler hükümet tarafından İstanbul çevresinde ve yakından başlanarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde iskân edilmişlerdir. Boşnak göçmenler, İstanbul çevresi, Edirne, İzmit, Sakarya, Bursa, Balıkesir, Eskişehir, Manisa, İzmir, Ankara, Amasya, Sivas, Erzincan, Samsun, Trabzon, Adana gibi çok farklı bölgelerde iskân edilmiştir. Göçmenler mesleklerine ve yaptıkları işlere göre şehir, kasaba ve köylerde yerleştirilmişlerdir.

Göçmenlerin göç, barınma, iase, iskân, iş kurma gibi masrafları, Hükümet tarafından kurulan *Muhacirin İskân Komisyonu* vasıtasıyla karşılanmıştır. Şehir veya köylerde iskân edilen göçmenlerin evlerinin yapım masrafları büyük oranda devlet tarafından karşılandığı gibi şehirlerde yerleşenlerden iş kurma imkânı olmayanlara maddi destek, köylerde yerleşenlere arazi, hayvan, tohumluk gibi yardımlar yapılmıştır.

Bosna göçmenlerinin ekonomik ve kültürel yönden Türkiye'de önemli etkisi olmuştur. Göçmenlerin bir kısmı varlıklı ailelerden olduğundan kendi işlerini kurarak ticaret ve üretime katkı sağlamışlardır. Tarım alanlarında yerleştirilenler, üretim yöntemleri ve çalışkanlıkları ile üretimi artırmışlardır. Farklı gelenek ve kültürle, Türkiye'de toplumsal zenginliğe katkı sağlanmıştır.

Konu ile ilgili Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinde, İngiliz arşivlerinde önemli bilgiler bulunmaktadır. Devrin gazete ve diğer kaynakları da konu akında bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, göçmen, iskân, Müslüman, Hıristiyan, Bosnalı, Boşnak, Bosna-Hersek, Osmanlı Devleti.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, K.Karabekir Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD.

Hıristiyanlığın Bogomil mezhebine bağlı olan Boşnaklar (Bosnalılar), Bogomillğin İslâm dini ile benzerliğinden dolayı Osmanlıların Bosna-Hersek'i fethi ile Müslüman olmaya başlamış ve kısa zamanda kitleler halinde Müslüman olmuşlardır.¹ Müslüman olan Bosnalılar, Osmanlı Devleti'ne hizmet ettikleri gibi 'Osmanlılık' kimliğiyle özdeşleşmiştir. XIX. yüzyılda diğer unsurlar İmparatorluğa karşı ayaklanırken Bosnalı Müslümanlar sadık kalmıştır. Bosnalı Müslümanların, Avusturya-Macaristan dönemindeki özerklik hareketleri sırasında verdikleri şikâyet dilekçelerinde kendilerini "Müslüman milleti" olarak tanımlamış olmaları² Osmanlı millet sistemindeki niteleme ile özdeşleşmiş olmalarını 1900'lu yıllarda da sürdürdüklerini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'ne karşı Sırların 1876 yılında başlattıkları isyan Osmanlı - Rus Savaşı'na dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti Balkan topraklarının büyük bir kısmını kaybetmesine neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşmasıyla Rumeli'nin büyük bölümü Bulgaristan'a verilmiştir. Bu şekilde Balkanlarda Rus nüfuzunun daha da artmasını kendi çıkarları açısından tehlikeli bulan İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın itirazları üzerine Berlin'de yeni bir kongre toplanmıştır. Berlin Antlaşması'nın 25. Maddesi ile Osmanlı Sultanı'nın hükümlerlik haklarının korunması şartıyla Bosna – Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmıştır.³

Bosna-Hersek'in bir Hıristiyan devlet olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmesi, Müslüman toplum üzerinde olumsuz etki etmiştir. Bosna-Hersek'e işgal için giren Avusturya askeri birlikleri, Bosnalı Müslümanların silahlı direnişi ile karşılaşmışlardır. İki aydan fazla devam eden şiddetli çatışmalardan sonra Bosna Müslümanlarının toprakları, Avusturya ordusu tarafından işgal edebilmiştir. İşgale karşı direniş,

¹ Bosnalıların Müslüman olmasında Bogomil mezhebi ile İslâm dini arasında benzerlikle birlikte Bosnalı soyluların ekonomik imtiyazlarını ve mülkiyetlerini koruma isteği ve Roma, Hırvatistan ve Macaristan Katolikliği ile Bogomil mezhebi taraftarları arasında çok eskiye dayanan çatışmaların etken olduğu tezi ileri sürülmektedir. (Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, İstanbul, 2000, s.2.) Genel olarak Osmanlı Devleti fetihleri ve yerli halka davranışları ele alındığında Osmanlıların imtiyaz denilen timar ve sair tevcihatları din değiştirmeye bağlı olarak kullanmadıkları ortaya konulmuştur. Arnavutlukta Hıristiyan topluluklara timar ve diğer tevcihatların verildiği Halil İncalcık'ın Arnavutluk Tahrir Defterini yayınlamasıyla anlaşılmış (Halil İncalcık, *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara, 1987.); İmparatorluğun diğer serhadi olan Çoruh boylarının fethinde Hıristiyan yerli hanedanlara timar ve sancak tevcih edilmiştir. BOA, KK,210, s.271; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara, 1998, s.214.

² Babuna, a.g.e., s.15.

³ Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-i Hakikat*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), İstanbul, 1983, s.677,691.

Saraybosna'da kurulan ve Müslümanların egemenliğinde, Sırp, Hırvat ve Yahudilerin de katıldığı bir halk komisyonu tarafından organize edilmiştir. Direnişin merkezi olan Saraybosna, 19 Ağustos 1878 tarihinde işgal edilmiş, ancak bazı bölgelerde direniş Ekim 1878'e kadar devam etmiştir.⁴

Avusturya, işgalden sonra Bosna – Hersek halkına karşı zulüm ve şiddet uygulayarak onları göçe zorlamıştır.⁵ İngiltere'nin Viyana Büyük Elçisi Elliot'un 17 Temmuz 1879 tarihli raporuna göre Avusturya, Bosna Müslümanlarını göçe zorlamak için camileri ve Müslümanların evlerini askeri depo haline getirmiştir. Bundan dolayı çok sayıda Müslüman ülkeyi terk etmiştir.⁶

Bosna Müslümanlarının Osmanlı topraklarına göç etme yönünde Osmanlı Hükümeti'ne toplu müracaatları gelmeye başlayınca konu 27 Nisan 1879 tarihinde Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştür. Görüşmede, 400.000 Bosna Müslümanının topluca Osmanlı topraklarına göç etmesi halinde birçok mahzur oluşacağı belirlenmiştir. Her şeyden önce göçmenlerin göç masrafları, iaşeleri, iskânları ve diğer masraflarının tamamının devlet tarafından karşılanması mümkün olmadığı tespit edilmiştir. Bosna–Hersek'te Müslümanların bulunması stratejik açıdan Osmanlı Devleti ve Balkan Müslümanları için önem arz etmektedir. Ekonomik olarak verimli çiftliklerin terk edilmesi Bosnalı Müslümanların aleyhine bir durumdur. Bu nedenlerden dolayı Bosna Müslümanlarının topluca göç etmelerinin önlenmesi, ancak her şeye rağmen göç etmek isteyenlerin Selanik'ten askeri nakliye vapurları ile Anadolu'ya geçirilmeleri, iskânları için her türlü yardımın yapılması ile masraflarının halkın yardımları ve devlet hazinesinden karşılanması kararlaştırılmıştır.⁷

Avusturya'nın işgale başlaması ile Bosna Müslümanları kitleler halinde Osmanlı topraklarına doğru göçe başlamıştır. 1881 yılında Müslümanları Avusturya ordusunda askere alma ile ilgili kanun Avusturya Hükümeti tarafından çıkarılınca, göç dalgası yeniden başlamış ve 1883 yılına kadar devam etmiştir. 1882 yılında Avusturya'ya karşı Bosna'da çıkan isyanda Müslümanlar önemli rol oynamış ve isyanın bastırılması ile Müslüman kitleleri yeniden yollara dökülmüştür. Göç, 1893–1899 yılları arasında biraz durulmuştur. Daha sonra yine artan göç hareketi, 1900 yılında en yüksek noktasına ulaşmıştır. Müslümanların yanı sıra Ortodoks Sırp ve Katoliklerden de göç edenler olmuştur. Osmanlı topraklarına göç edenlerin sayısı konusunda 150.000 ile

⁴ Babuna, *a.g.e.*, s.24.

⁵ BOA, *Y.PRK.MŞ*, 1/21; *Y.A.Res*, 3/7.

⁶ FO, 424/85, p.235, No.369; Belgeyi yayınlayan Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler, II*, Ankara, 1989, s.367.

⁷ BOA, *Y.A.Res*, 3/7; *Bosna – Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516–1919)*, Ankara, 1992, (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını), s.82-85, 412-414.

300.000 arasında değişen farklı sayılar verilmektedir.⁸ Ancak göç edenlerin sayısını tam belirleme imkânı yoktur, zira göçmenler gelişi güzel hareket etmişler, farklı yerlere gitmişlerdir. İstanbul ve diğer şehirlere ulaşanların barındırılması ve iaşelerinin sağlanması için sayıları belirlenmişse de köy ve kasabalara gidip oralarda akraba, hemşeri ve yerli halkın yardımı ile barınmalarına dair bir kaydı tutulmamıştır. Göç edenlerin bir kısmı daha sonra çeşitli nedenlerden yurtlarına geri dönmüştür.

Padişah II. Abdülhamid, temelde Türk ve Türk kültür çevresinde yer almış olan Müslümanları koruyup sahip olması gerektiği inancıyla hareket etmiştir. Ayrıca göçmenlerin sağlayacağı iş gücü Anadolu'da boş arazilerin ekonomiye kazandırılması bakımından önemli idi. Bu aynı zamanda Anadolu nüfusunun Türkleştirilmesi yönünden de önemsenmekteydi. Müslüman olan göçmenleri Türk'ten ayrı düşünmeyen Sultan II. Abdülhamid, Müslüman göçmenleri gelişini Anadolu'nun Türkleştirmesi değerlendirmekte ve önem vermekteydi. Bu konuda görüşünü şöyle açıklamıştır: “*Devletimiz hudutları dahiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeye dikkat etmeliyiz. Muhaceret yalnız milli kudreti artırmakla kalmayacak aynı zamanda İmparatorluğumuzun iktisadi kudretini de fazlalaştıracaktır. Rumeli'de ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmeye dikkat etmeliyiz. Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Müslüman halkın çoğalıp artanını muntazaman buraya getirip yerleştirmeliyiz.*

II. Abdülhamid, Göçmenlerle ilgili nakil, geçici barınma ve iskânları gibi tüm konularla yakından ilgilenmiştir. Göçmenlerle ilgili anılan işlere bakmak üzere hükümete bağlı çalışan “*İdare-i Umumiyye-i Muhâcirin Komisyonu*” kurulmuştur. Bu komisyonu yeterli göremeyen Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda ve kendi başkanlığında “*Umum Muhâcirin Komisyonu*” adıyla ayrı bir komisyon daha teşkil etmiştir.⁹ Göçmen iskân edilen vilayetlerde *İskân-i Muhacirin Memurluğu* kurulmuştur.¹⁰

1878 tarihinden sonra Rumeli ve Kafkaslardan İstanbul'a yüz binlerce göçmen geldiğinde, bunların barınma ve iaşelerini sağlama Osmanlı Hükümeti için büyük problem oluşturmuştur. İstanbul'da geçici olarak barındırılan göçmenler Yeni Camii, Ayasofya Camii, Sultan Ahmed Camii gibi büyük camiler başta olmak üzere diğer camilere, tekkelere, medreselere, mescitlere, mekteplere, hususi binalara, barakalara, boş arsalara, çiftliklere yerleştirilmiştir.

Muhacirlerin masraflarını karşılamak üzere Hükümet kaynakları yetersiz kaldığından halktan yardım toplanmış, Karaköy Köprüsü geliri onlara bağlanmış, gelirinin göçmenlere bağışlandığı tiyatro ve konser gibi etkinliklerle

⁸ Babuna, a.g.e., s.27; H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'da Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi*, İstanbul, 2001, s.37.

⁹ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara, 1994, s.68-74.

¹⁰ BOA, Y.PRK.KOM, 3/30.

düzenlenmiştir. Böylece oluşturulan fonlarla göçmenlerin yol, iâşe ve iskân masrafları karşılanmaya çalışılmıştır.¹¹ Bütün bu yardım seferberliğine rağmen göçmenler zamanında iskân edilememiş, arazi verilememiş veya verilen arazilerden istenilen hâsılat alınamadığından geçimlerini temin edemeyen göçmenler aç ve açık kalarak perişan olmuşlardır. Göçmenlerin bu durumları ile ilgili raporlardan çok etkilenen Sultan II. Abdülhamid, problemlerin çözümü için bizzat ilgilenererek Hükümet'e talimatlar vermiştir.¹²

Bosna göçmenlerinin bir kısmı kendi imkânları ile Osmanlı topraklarına göç ederken büyük kitlelerin işgal bölgelerinden Anadolu'ya nakledilmesinde devlet her türlü vasıtayı kullanmıştır. 1888 yılında İşkodra bölgesinde Bosna göçmenlerinin birikmesi üzerine Hükümet, Drac'dan Sinob'a asker nakledecek olan Canik Vapuru'nu, göçmenleri Selanik'ten Kale-i Sultaniye'ye nakletmek üzere görevlendirmiştir.¹³

Şehir ve kasabalarda iskân edilip zanaatkârlık edenlere gerekli sermaye, dükkân ve ev yapılmış ve kendi geçimlerinin temin edinceye kadar geçim masraflarını karşılayacak yardım yapılmıştır. Tarım alanlarında yerleştirilen göçmenlere arazi, tohumluk ve yemeklik zahire ile çift öküzleri mahalli hükümetler tarafından verilmiştir.¹⁴

Göçmenlere hayatlarını idame ettirebilecekleri yardımlar yapıldığı gibi iskân edildikten sonra on sene vergi ve öşürden, yirmi beş sene askerlikten muaf tutulmuşlardır.¹⁵

Mevcut şehir, kasaba ve köylerde boş bulunan arazi ve arsalar göçmen iskân edilmişse de daha çok boş hazine arazilerine topluca yerleştirilerek yeni yerleşim yerleri oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan köylere isim verilirken bazen yerin eski ismi verilmiş ancak çoğunlukla ihsaniye, şevkatiye, lütfiye, teşvikiye, bazen padişah isimlerine izafeten hamidiye, mecdiye, mahmudiye, sultaniye gibi isimler verilmiştir. Ancak Bosna göçmenleri yerleştirilip köy teşkil edilen yerlerin birçoğuna Boşnak, Boşnaklı ve Bosna isimleri verilmiştir. Bundan dolayı Anadolu ve Trakya'nın çeşitli yerlerinde Boşnak ve Bosna isimli köyler mevcuttur. Ankara vilayeti Haymana ilçesine bağlı Boşnak köyü (Kesikkavak),¹⁶ Trabzon vilayeti Vakfikebir ilçesi köylerinden Boşnaklı köyü,¹⁷ Bursa'da Boşnak köyü gibi Türkiye'nin birçok yerinde Boşnak isimli köyler kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devrinde köy isimleri değiştirilirken, göçmen köyelerine verilmiş isimler de yeni isimlerle değiştirilmiştir.

¹¹ İpek, *a.g.e.*, s.58-87.

¹² BOA, *İ.DH*, 100602.

¹³ BOA, *DH.MKT*, 1557/101.

¹⁴ BOA, *DH.MKT*, 1/28

¹⁵ BOA, *A.MKT.MHM*, 465/35.

¹⁶ *Son Teşkilât-i Mülkiyede Köylerimizin Adları*, 1928, s.155.

¹⁷ *Son Teşkilât-i Mülkiyede Köylerimizin Adları*, 1928, s.738.

Rumeli ve Anadolu'da uygun yerlere Bosna göçmenleri yerleştirilmiştir. Rumeli'de Edirne, Tekirdağ, Lüleburgaz, Hayrabolu ve Anadolu'da Bursa, Adapazarı, İzmit, İzmir, Adana, Eskişehir, Anakara başta olmak üzere uygun boş arazisi bulunan hemen her yerde Bosna göçmenleri iskân edilmiştir.

1883 yılında İstanbul'da yoğun göçmen kitlesi birikmiştir. Sultan II. Abdülhamid, Bosna göçmenlerine ayrı bir itina göstererek onların geldikleri yerin özelliğine uygun olan sahil bölgelerinde yerleştirmeleri hususunda 24 Ekim 1883 (22 Zilhicce 1300) tarihinde Hükümete emir vermiştir.¹⁸

Padişahın bu talimatı sahil vilayetlerine bildirilmiş, sahil vilayetleri hemen harekete geçerek vilayetlerinde bulunan göçmen yerleştirmek için uygun boş arazileri belirlemiş ve bu arazilere ne kadar göçmen yerleştirilebileceği Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Sahil vilayetlerinde bulunan boş araziler, 17 Ocak 1888 tarihinde toplu bir raporla Dâhiliye Nezareti tarafından Padişah'a sunulmuştur.

Bu rapora göre sahil vilayetlerinde bulunan uygun boş araziler ve yerleştirilebilecek göçmen miktarı şöyle idi:¹⁹

Vilayet ve Mutasarrıflık	Kaza	Arazi Miktarı (Dönüm)	Yerleştirilebilecek Göçmen Sayısı (Hane)
İzmir	Menemen	10.000 (Ziraata elverişsiz)	
İzmir	Çeşme	7.000	
İzmir	Diğer yerlerde		140
Edirne	Meriç		140
Edirne	Ahyolu		20
Edirne	Dedeagaç ile Malkara arasında	10.000	
Selanik	Kesendire	65.000	200
Kastamonu	Bartın		100
Kastamonu	Sinop		500
Konya	Antalya		700
Adana	İçel		1.000
Adana	Cebelibereket	Altı büyük köy	
Adana	İçel yaylalarında		1.000
Halep	Kilis		1.000
Bağdad	Dicle ve Fırat sahilinde		3.000

¹⁸ “Dersa’âdet’de bulunan Bosna muhacirlerinin iskânı için sevhilde ne kadar arazi-i münasebe-i hâliye olduğunun iktizâ edenlerden bil-isti’lâm arz ve enbâsı müktezâ-i emr-u fermân...”, *BOA, İ.DH, 71407*.

¹⁹ *BOA, Y.A.Hus, 176/32*

Trablusgarb			6.000
Şam	İşkâna el verişli boş arazi yoktur		
Trabzon			
Hüdavendigâr			
İstanbul	Suyolu	150.000	
İstanbul	Silivri, Terkos, Istranca	Belirlenecek	
Kudüs	Ramallah	7.000	
Kudüs	Arabe		20
Kudüs	Gazze	Bildirilecek	
Erbaa Sancağı	Suyolu	150.000	
İstanbul	Kartal (Tuzla köyü)		20

Bosna göçmenlerinin iskânı için sahillerde uygun boş yerlerin tespit edilmesi talimatını veren Padişah II. Abdülhamid'in vilayetlerden hedeflediği şekilde cevap alamadığı anlaşılmaktadır. Zira Anadolu'nun Türkleştirilmesini hedefleyen ve bu Türkleştirmede Bosna Müslümanlarına önem veren II. Abdülhamid'in daha çok Anadolu sahillerindeki uygun boş arazilerin belirlenmesi gayesi ile genel bir emir verdiği açıktır. Bursa, İzmit gibi Marmara bölgesinde boş arazi olmadığının bildirilmesine rağmen bundan sonra en fazla göçmen ve özellikle Bosna göçmeni bu bölgeye yerleştirilmiştir. Hazine-i Hassa'ya ait araziler göçmenlere tahsis edilmiştir. Baltalık ormanlara izin verilmiş, Bursa ovasındaki bataklık arazi büyük masraflarla kurutularak iskân için tahsis edilmiş, özel mülkiyetler satın alınmış ve göçmenlerin yerleşmesi için her türlü imkân kullanılarak göçmen iskân edilmiştir.

Bosna göçmenleri kendi geldikleri yerlere yakınlığı, iklimin ve hayat şartlarının benzerliğinden dolayı öncelikle İmparatorluğun Avrupa topraklarında yerleşmek istemişler ve Hükümet de bu temayül doğrultusunda gerekli kolaylık ve yardımları yapmıştır. 1880 yılında Kosova vilayetinin Taşlıca kazasına Bosna göçmenleri gelmiştir. Taşlıca kazasında Ali Bey Çiftlik-i Hümayunu, Padişah fermanı (irâde-i seniyye) ile Bosna muhacirleri ve Taşlıca Müftüsü'ne verilmiştir.²⁰

1881 yılında Makedonya'da Üsküp kazasının Hasanbey köyünde 60 hane Bosna göçmeni iskân edilmiştir. Daha sonra bu köyün imam ve muhtarı resmi mühür verilmesini talep etmişler, istekleri yerinde bulunarak Hükümet tarafından 24 Ocak 1888 tarihinde mühür verilmiştir.²¹

1893 yılından İşkodra vilayeti Draç sancağında bulunan devlet çiftlikleri (çiftlikân-i emiriye) Bosna göçmenlerine tahsis edilmiştir. Draç'a gelen

²⁰ BOA, Y.PRK.BŞK, 4/34.

²¹ BOA, DH.MKT, 1479/97.

göçmenlerin yol masrafları ve diğer ihtiyaçları ile ilgili masraflar Hükümet tarafından karşılanmıştır.²²

Sultan II. Abdülhamid, Bosna göçmelerini İstanbul çevresinde iskân edebilmek için her türlü imkânı kullanmıştır. 1879 yılında Küçük Çekmece gölünün batı tarafında bulunan Çiftlik-i Hümayun ile Hamdi Paşa Çiftliği Bosna göçmenlerine Padişah tarafından tahsis edilmiştir. Bu çiftlikler Bosna göçmenlerine tahsis edildikten sonra göçmen temsilcileri bu çiftlikleri incelemiş, kendileri için her yönden çok elverişli olduğunu Padişah'a bir şükran mektubu 11 Şubat 1880 tarihinde bildirmişlerdir. Mektupta Avusturya'nın son aylarda Bosna Müslümanlarına zulüm yapmaya başladığı için Boşnakların Osmanlı toraklarına (darül-emân) göç ettirilmelerini istemişlerdir.²³

Padişah II. Abdülhamid, İstanbul'da birikmiş binlerce Bosna göçmeninden devlet imkânlarını kullanarak İstanbul ve çevresinde iskân edilmesini sağlamaya çalışmıştır. İstanbul'da Kâğıthane'de Damat Ethem Paşa tasarrufunda bulunan araziden sadece hane yapılacak kadar arazinin Hükümet tarafından satın alınarak ziraat ve iş yapmaya uygun Boşnak göçmeninin iskânı için tahsis edilmesi, 20 Nisan 1882 tarihinden Sultan II. Abdülhamid tarafından Hükümete emir (irâde-i seniyye) verilmiştir.²⁴

Bosna göçmenlerinin iskân edildikleri tarihlerde İstanbul şehir merkezi içinde yer alan bugün ilçe olan Bayrampaşa'da Bosna göçmenleri kitleler halinde yerleştirilmiştir. İstanbul'da Bosna göçmeninin toplu iskân edildiği yerlerden biri de Yeni Bosna semtidir. Bölgede Bosna göçmenleri yoğun olarak yerleştirildiğinden Yeni Bosna ismi verilmiştir.

İzmit sancağı Karamürsel kazasında Bosna göçmenleri yerleştirilmiş, gerekli arazi göçmenlere tapularıyla verilmiştir. Göçmenlerin yerleştirildiği köye Hayriye ismi verilmiştir. Hayriye köyüne iskân edilen Bosna göçmenleri arazisine 1888 yılından komşu Kara Ahmed köyü ahalisi tarafından tecavüz edilmiştir. Konu İstanbul Hükümeti'ne bildirilince, Hükümet tarafından İzmit Mutasarrıflığı'na bu tür olayların önlenmesi talimatı verilmiştir.²⁵

1880 yılında 25 hane Bosna göçmeni İzmit sancağı Kara Mürsel kasabasında iskân edilmiş, varlıklı ailelerden oluşan göçmenler kendi paraları ile Sarı Kum adlı yerde yerleştirilmişlerdir. Yerleştikleri mahalleye Bosna-i Cedid Sarı Kum Mahallesi ismi verilmiştir. Daha sonra buraya peyderpey Bosna göçmeni gelerek yerleşmiş ve mahallenin nüfusu artmıştır. Bosna göçmenlerinden varlıklı Derviş Mehmed oğlu Hüseyin Efendi, bir cami ve mektebi kendi parasıyla inşa ettirmiştir. Hüseyin Efendi caminin imamlığını ve mektebin muallimliğini 1892 yılına kadar ücretsiz olarak yapmış, ancak artık bu görevleri yürütmeye kudreti yetmediğinden maaşlı imam ve öğretmen tayin

²² BOA, İ.DH, 1305/1310.Z/13; BOA, Y.Mtv, 78/113, 65/35.

²³ BOA, Y.PRK.BŞK, 1/21.

²⁴ BOA, İ.DH, 68406.

²⁵ BOA, DH.MKT, 1551/119.

edilmesi için mahalle temsilcileri tarafından Padişah'a müracaat edilmiştir. 22 Şubat 1892 tarihinde bu mahalleye maaşlı imam ve muallim tayin edilmesi için Padişah iradesi çıkmıştır.²⁶

1881 yılında Kara Mürsel'e 40-50 hane Bosna göçmeni iskân edilmiş, ancak 1887 yılına kadar kendilerine ziraat edebilecekleri arazi tahsis edilmemiştir. Göçmenler Padişah'a müracaat ederek Geğbuze kazasında Mahmud İlyas Paşa vakfından Kavak denilen arazinin kendilerine verilmesini istemişlerse de yaptırılan inceleme sonucunda bu arazinin boş olmadığı anlaşılmıştır. 15 Eylül 1887 tarihli irâde-i seniyye ile Padişah, Hükümete bu göçmenlere uygun yer bulunarak tahsis edilmesi talimatını vermiştir.²⁷

1883 yılı itibarıyla Yalova'da 443 nüfus Bosna göçmeni iskân edilerek arazileri verilmiştir. Nüfuslarına göre çayır ve tarla dağıtılmış olup toplam 4.722 dönüm tarla ve 201.700 dönüm çayır Bosna göçmenlerine verilmiştir.²⁸

Bursa vilayeti Bilecik sancağı İznik nahiyesine 1886 yılında 26 hane Bosna muhaciri gelmiş, ancak 1887 yılı başında bu göçmenlerin henüz iskân edilmediği ve arazi verilmediği göçmen temsilcileri tarafından Hükümet'e bildirerek bir an önce iskân edilmelerinin sağlanması talep etmiştir.²⁹

İstanbul, İzmid, Bursa, Balıkesir, Kütahya, Karahisar ve diğer yerlerde bulunan Bosna muhacirlerinin miktarı ve iskânlarının yapıp yapılmadığının araştırılması için Bosna eşrafından Simzâde İbrahim Fehim ile Çarşniganzâde Ali oğlu Haydar, Padişah tarafından bir komisyon olarak görevlendirilmiştir. Komisyon, 27 Ağustos 1889 tarihinde tahkiklerini tamamlayarak Padişah'a sunmuşlardır. Bu komisyon, buldukları yerlerde iskân edilmemiş Bosna göçmenlerinin tespit edilmesi hususunda görevlendirilmiştir. Bu rapora göre;

İstanbul'da Hamidiye köyünde Bosna göçmenlerinin esnaf olanları birikmiştir. Hersek Jebin kazası ahalisinden çok hane İstanbul'da olup geldikleri yerde tütün ziraatı yaptıklarından kendilerinin tütün ziraatı yapabilecekleri bir yerde iskân edilmelerini istemişlerdir.

İzmid sancağında Adapazarı'nda geçen sene 150 hane Bosna göçmeni mevcut olup henüz yerleştirip yerleştirilmediği bilinmemektedir. İzmid sancağında Kara Mürsel Kazasında henüz yerleştirilmemiş bir miktar Bosna göçmeni vardır.

Kale-i Sultani sancağı Biga kazasında rençber olan Bosna göçmeni bulunup henüz arazi verilmemiştir.

Raporda en fazla yer Bursa vilayetine ayrılmıştır: Bursa şehrinde bir takım Bosna göçmeni olup henüz iskân edilip arazi verilmemiştir.

²⁶ BOA, İ.DH, 99310.

²⁷ BOA, İ.DH, 82304.

²⁸ BOA, Y.PRK.KOM, 4/26.

²⁹ BOA, DH.MKT, 1400/49.

İnegöl kazasında her sınıftan bir hayli Bosna muhaciri olup bir kısmı Hazine-i Hassa'ya bir kısmı da boş arazi üzerinde iskân edilmiş, fakat kasabada ve köylerde henüz yerleştirilmemiş göçmen vardır.

Yenişehir kazasında İznik kasabasında 50 hane Bosna göçmeni olup buranın havası göçmenlere uygun olmadığından birçok kadın ve erkek hastalanarak İstanbul Gureba hastanelerinde yatmış, bunun nedeni ise uygun bir yer verilmediğindedir.

Eskişehir kazasında bir miktar Bosna göçmeni varsa da durumları hakkında bilgi alınamamıştır.

Kütahya sancağında Bosna göçmeni iskân edilmiş ancak aynı yerde bulunan Hersek göçmenlerinin yerleştirilip yerleştirilmedikleri anlaşılmamıştır.

Karahisar sancağında bir kısım Bosna göçmeni iskân edilmediklerini daha önce bildirmişlerse de o tarihten sonra yerleştirilip yerleştirilmedikleri hakkında bir bilgi edinilememiştir.

Balıkesir sancağında Hersek rençber sınıfından bazılarının arazi verilmiş, bazılarının Ramazan ayına kadar henüz verilmemiştir.

İzmir vilayetinde çok sayıda Bosna göçmeni olup yerleştirilmeyenlerin olduğuna dair bilgi alınamamıştır.

Adana vilayetinde bir miktar Bosna göçmeni varsa da yanlarında rençber sınıfından kimse yoktur.

Beyrut vilayeti Akka sancağının Hayfa kazası Kaserba nahiyesinde Bosna göçmeni bulunmakta olup geçen yıl haklarında verilen rapordan sonra yeni bilgi alınamamıştır.

Rumeli'de Selanik, Kosova, Manastır, İşkodra vilayetleri bölgelerinde Bosna göçmeni olup iskân edilmediklerine dair bilgi ulaşmamıştır.³⁰

Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin Bosna göçmenlerinin sevk, iskân, iaşe ve değer ihtiyaçlarının karşılanması konusunda yakından ilgilenmelerine rağmen vilayetlerde idarecilerin lakayt tavırları, mali imkânsızlık, uygun boş arazinin bulunamaması gibi nedenlerden yerleştirilmelerinin geciktiği anlaşılmaktadır. Bu durum ise göçmenleri perişan etmiştir.

En fazla Bosna göçmeni Bursa vilayetine gelmiş ve iskân edilmiştir. 1885 tarihinde Bursa merkez köylerden Dinoz köyü yakınında bulunan boş araziye Bosna (Boşnak) göçmenlerinden 40 hane yerleştirilmiş ve bu yeni yerleşim yerine *Boşnak* köyü ismi verilmiştir.³¹

1887 yılında 18 hane Bosna göçmeni Bursa vilayeti İnegöl kazasında Pelidli adlı bölgede Padişah arazisine izinsiz olarak yerleşmişlerdir. Padişah arazisinden çıkarılmak istenile Boşnak göçmenleri direnmiş, İnegöl Bidayet Mahkemesi tarafından çıkarılmaları kararı verilmiş olmasına rağmen göçmenler nüfus kayıtlarının yapılması için Mahalli Hükümete müracaat etmişlerdir. Göçmenlerin nüfus kayıtlarının yapılması için Bursa vilayeti tarafından İnegöl

³⁰ BOA, Y.PRK.KOM, 7/45.

³¹ BOA, İ.DH, 77656, 28 Mart 1885 (11 Cemaziyelahir 1302).

Kaymakamlığına talimat verilmiştir. Göçmenlerin nüfus kayıtlarının yapılması buldukları yerde iskân edilmiş olacağı anlamına geleceğinden, konu 16 Ağustos 1890 tarihinde İnegöl Emlâk-i Hümayûn Memurluğu tarafından Hazine-i Hassa Nezareti'ne bildirilmiştir. Göçmenlerin padişah arazisinden derhal çıkarılmaları için 4 Eylül 1890 tarihinde Hazine-i Hassa Nezareti tarafından Bursa Vilayeti ve İnegöl Kaymakamlığı'na kesin talimat verilmiştir.³² Kayıtsız nüfus bulundurma nizam-ı zabıta ve mülkiye'ye aykırı olduğundan nüfus kayıtlarının yapılması, şimdilik buldukları yerde idari işlerinin yapılması ve daha sonra buradan başka bir yere yerleştirilmeleri durumunda nüfus kayıtları da oraya nakledileceği 20 Ekim 1890 tarihinde Bursa Valisi tarafından Hazine-i Hassa Nezareti'ne teklif etmiştir. Hazine-i Hassa Nezareti bu teklifi uygun bulmuştur.³³ Bosna göçmelerinin buradan kaldırılıp başka bir yere iskân edildiklerine dair yazışma bulunmadığından anlaşıldığına göre, Boşnak göçmenler, Pelidli'de bu arazi üzerinde yerleşmişlerdir. Daha sonra Pelidli mevkinde başka arazilere Ankara'da iskân için gönderilen Bosna göçmenlerinin de gelerek yerleşmiş olmaları bunu teyit etmektedir.

1888 yılında 8 hanede 50 nüfus Bosna göçmeni İnegöl'e gelerek arazi verilip yerleştirilmeleri için göçmenlerden Hoca Süleyman tarafından Sadaret'e müracaat edilmiştir. Sadaret, bu göçmelerin uygun arazide iskânları için 2 Ocak 1889 tarihinde Muhacirun Komisyonu'na talimat vermiştir.³⁴

1891 yılında Bosna göçmenlerinden 32 hanelik bir kabile Rusçuk yolu ile İstanbul'a gelmişler, kabile Ankara Ak Köprü Kuru-i Hümayunu'nda iskân edilmek üzere Hazine-i Hassa Nezareti tarafından Ankara'ya gönderilmiştir. Evleri yapılmaya kadar Pars Beğ adlı yerde Atik İdare Hane'ye yerleştirilmişlerdir. Bu göçmenlerden 5 hane Kütahya'ya 27 hane de Bursa İnegöl'e gizlice firar etmişlerdir. Ankara Ak Köprü'nün havasının kendilerine iyi gelmemesinden dolayı 20-30 şahıs hastalanmış, aynı zamanda bu göçmen topluluğu geldikleri yerde ziraat yapmayıp şehir ve kasabalarda esnaflık ederek geçinmiş olduklarından burada ziraat yapamayacaklarından yine esnaflık yaparak geçimlerini temin etmek üzere İnegöl'e gelmişlerdir. İnegöl şehri civarında Pelidli adlı emlak-i hümayunda yerleştirilmek üzere göçmenler, İnegöl kaymakamlığı vasıtasıyla Hazine-i Hassa-i Nezâreti'ne müracaat etmişler, bu istekleri uygun görülerek iskân edilmişlerdir. Bosna göçmenlerinin yerleştirildiği yerde yeni bir köy teşkil edilerek *Mecidiye* köyü adı verilmiştir. Bosna göçmenlerinin de diğer iskân edilenler gibi evleri devlet tarafından inşa edilmiştir. İnegöl'e geldiklerinde esnaflık yapmak istediklerini bildiren göçmenlere ziraat yapmaları için yemeklik, tohumluk tahıl ve çift sürmek için

³² BOA, HH.THR, 468/24.

³³ BOA, HH.THR, 468/29.

³⁴ BOA, DH.MKT, 1581/17

hayvan ile çift aletlerini satın alabilecekleri miktarda nakdi yardım devlet tarafından yapılmıştır.³⁵

1891 yılında Bosna'da 7 hane göçmen İnegöl'e gelmiş olmasına rağmen yaklaşık bir buçuk yıl bir yere yerleştirilememişler ve 22 Aralık 1892 tarihinde Hazine-i Hassa'nın talimatı ile Mecidiye köyünde boş kalmış olan beş haneye iskân edilmişlerdir.³⁶

Bosna göçmenlerinden 27 hane İnegöl'de Pelidli bölgesinde yerleştirilerek *Mecidiye* köyünün teşkil edilmesinden altı ay sonra 1893 yılında Kütahya'ya gitmiş olan 4 hane de İnegöl'de akraba ve hemşerilerinin yanına gelerek yerleştirilmelerini talep etmişlerdir. Bu 4 hane de akrabalarının yanlarında iskân edilerek kendilerine yemeklik ve tohumluk yardımı ile ziraat yapmaları için gerekli arazi, hayvan ve alet bedelleri karşılıksız olarak verilmiştir. Diğerleri gibi bunlara da ev yapılması için yapılan tahkikattan, önceki 27 hanelik kafileye yapılan evlerden bazılarının, sahiplerinin ölümü, akrabalarının yanına taşınma gibi nedenlerden boş kaldığı tespit edilmiştir. Bu boş hanelere son gelen 4 hane yerleştirilmiştir. İnegöl *Mecidiye* köyünde iskân edilen 32 hanelik Bosna göçmenleri arasında Türkçe bilen olmadığından görevliler, iletişim ve anlaşmakta zorluk çekmişlerdir.³⁷

1903 yılında Bursa vilayeti Aksu köyü yakınında Kazgancı bayırı isimli mevkide dört hane Bosna göçmeni iskân edilmiştir. Muhtaç olan bu göçmenlere verilmek üzere hanelerinin yapımı, tohumluk ve yemeklik zahire bedeli olarak toplam 5.280 kuruş Hükümet tarafından Bursa vilayetine havale edilmiştir.³⁸

1886 yılından Kütahya sancağına 50 hane Bosna muhaciri iskân için gönderilmiş, uygun yer bulunamadığından bir müddet yerleştirilememişlerdir. Bu yılın sonuna doğru göçmenlerin belirledikleri Kütahya'ya bir buçuk saat mesafede Etrafşerh nahiyesinin İn köyünde Veli Baş Çayırı isimli yerde iskân edilmelerini isteyen dilekçeyi Hükümete vermişlerdir. 29 Ocak 1887 tarihli Padişah irâdesi ile bu yerin göçmenlere verilmesi emredilmiştir. 300 dönüm olan bu yerde aile başına 5 dönüm yer verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁹ Göçmenler bu yerde bir cami ve mektep yapılması için müracaat etmişler ve bu istekleri Hükümet tarafından kabul edilmiştir.⁴⁰

1891 yılında iskân için Bursa vilayetine Bosna göçmeni gönderilmiş, bu göçmenler Eskişehir'de Çifteler Hara-i Hümayunu'na yerleştirilmek istenmiştir. Ancak bu harada bazı düzenlemeler yapıldığından buna müsaade edilmemiş ve Eskişehir tarafından uygun bir yerde iskân edilmeleri için Eskişehir tarafına

³⁵ BOA, HH.THR, 468/31,32,33,34,35,36,38,39,41.

³⁶ BOA, HH.THR, 468/45,46.

³⁷ BOA, HH.THR, 468/39.

³⁸ BOA, A.MKT.MHM, 525/8; 523/54.

³⁹ BOA, İ.DH, 74659.

⁴⁰ BOA, DH.MKT, 1386/110; 1509/73.

gidecek olan Muzaffer Paşa'ya Padişah tarafından 20 Eylül 1891 tarihinde hususi emir (irâde-i seniyye) verilmiştir.⁴¹

Hüdavendigâr vilayeti Karahisar sancağı Aziziye (Emirdağı) kazasında Galviye isimli yerde 107 hane Bosna göçmeni yerleştirilmiştir. 1892 yılında buldukları yer uygun olmadığından bu göçmenlerden 51 hanesi kaldırılarak Aziziye kasabasına getirilmiş, aynı sene içerisinde 30 hane evleri yapılarak yerleştirilmiş, kalan 21 hane için de ev yapımına başlanmış, ancak kış mevsimi geldiğinden ve gerekli tahsisat zamanında gelmediğinden mağdur olmuşlardır. Göçmenler 1893 yılında mağduriyetlerinin giderilmesi için temsilcileri vasıtasıyla Hükümet'e müracaat etmişlerdir. Maliye Nezareti'ne göçmenlerin mağduriyetinin giderilmesi için gerekli tahsisatın çıkarılması ve Bursa vilayetine de daha yakından ilgilenerек göçmenlerin problemlerinin çözümü talimatı Hükümet tarafından verilmiştir.⁴²

Karahisar'da Bosna göçmenleri iskân edilmiş, 1887 yılında bu göçmenlerin yardıma muhtaç olduklarından yardım edilmesi için Hükümet'e müracaat etmişlerdir.⁴³

Karasi vilayeti Biga⁴⁴ kazasına iskân edilmek üzere Bosna göçmenleri gönderilmiş, göçmenlerden bir kısmı yerleştirilmişse de bir kısmı Mart 1888 tarihinde yerleştirilmemiştir. Göçmen temsilcileri konuyu Hükümete bildirmişler, Sadaret'ten Karasi vilayetine 1 Nisan 1888 tarihinde gönderilen yazıda, Bosna göçmenlerinin iskânının Padişah emri olduğundan yerleştirilmelerinin sağlanması ile iskân edilmişlere başkaca zorluk çıkarılmaması yönünde talimat verilmiştir.⁴⁵ 1888 yılı sonunda bu göçmenler henüz iskân edilmemiştir. Bu göçmenlerden bir kısmı Anadolu'da göçmen köylerine dağılmıştır. Aralık 1888 tarihinde Biga'da iskân edilmeyi bekleyen 100 hane Bosna göçmeni olduğundan derhal iskân edilmeleri için Hükümet tarafından emir verilmiştir.⁴⁶

Yine Çanakkale bölgesinde Kara Biga'da çok sayıda Bosna göçmeni yerleştirilmiştir. Biga sahiline gerek Hükümet eliyle gerek gayri resmi olarak külliyetli miktarda göçmen geldiği resmi yazışmalardan anlaşılmaktadır. Kara Biga kazasının Borguç köyünde iskân edilmiş olan 50 hane Bosna göçmeni 1888 yılında Kaza Kaymakamı tarafından yerlerinden sürülmek istenmiş ancak Padişahın kesin talimatıyla yerlerinde kalmaları sağlanmıştır.⁴⁷

⁴¹ BOA, İ.DH, 97316.

⁴² BOA, DH.MKT, 41/37.

⁴³ BOA, DH.MKT, 1474/15.

⁴⁴ 1888 yılından Karasi vilayeti lağvedilerek Biga, Mutafarrıflık haline getirilmiştir. BOA, DH.MKT, 1574/109.

⁴⁵ BOA, DH.MKT, 1498/34.

⁴⁶ BOA, DH.MKT, 1574/109.

⁴⁷ BOA, DH.MKT, 1572/21.

Biga sancağında Berkis çiftliğine 40 hanede 200'den fazla Bosna göçmeni iskân edilmiş, ancak 1891 yılında 200 hanelik bir Bosna göçmeni kafilesi daha mahalli memur tarafından yerleştirilme kararı alınmıştır. Bu çiftliğin kendilerini dahi zor geçindirdiğinden yeni göçmenlerin yerleştirilmesi ile perişan olacaklarına dair Mabey-i Hümayun'a müracaat etmişlerdir. Yeni göçmen kafilesinin yerleştirilmesi, eskilerinin de mağdur edilmemesi yönünde bir özel memur tayin edilmesi için Padişah tarafından 9 Kasım 1891 tarihinde talimat verilmiştir.⁴⁸

Aydın vilayeti İzmir sancağı Burunâbâd (Bornova) nahiyesinde Bosna (Boşnak) göçmenleri yeni bir yerde iskân edilmiş, bu yeni teşkil olunan köye 26 Kasım 1883 tarihli irâde-i seniyye ile Boşnak köyü ismi verilmiş ve imam ile muhtar tayini kararlaştırılmıştır.⁴⁹

Aydın vilayeti Alaşehir kasabasında Hilalli Çeşme yakınında Bosna göçmenleri iskân edilmiştir. Bir müddet sonra göçmenler arasında bir 'nevi' hümma' hastalığı çıkmış, 25 kişi vefat etmiştir. Konu Sıhiye Nezâreti'ne bildirilmiş, Aydın vilayetine gerekli tedbirlerin alınması yönünde Nezâret tarafından 19 Ocak 1887 tarihinde talimat verilmiştir.

Aydın vilayetinde Bosna göçmenleri boş bir alana iskân edilmiş ve yeni teşkil edilen köye Hamidiye ismi verilmiştir. Yeni kurulan Hamidiye köyünde fakir göçmenler cami ve mektep yapamadıklarından cami ve mektep inşa masrafını Padişah'ın karşılamasını talep etmişlerdir. Göçmenler bu isteklerinde aracı olmasını için Bosnalı Beyoğlu Mutasarrıfı Hasan Hüseyin'den istirham etmişlerdir. Beyoğlu Mutasarrıfı Hasan Hüseyin, 15 Temmuz 1893 tarihinde bu isteği içeren arzuhalı Mabeyn'e vermiş, Hamidiye köyünün cami ve mektebinin masraflarının Hazine-i Hassa'dan karşılanması emri (irâde-i seniyye) 18 Temmuz 1893 tarihinde Padişah tarafından verilmiştir.⁵⁰

Sonuç olarak, Bosna Müslümanlarının göçü, Türkiye ile Bosna – Hersek arasında mevcut gönül bağıni ayrılmaz bir köprü haline getirmiştir. XIX yüzyıl Osmanlı Türkiye'sinin devlet ve halkında olan kıt ekonomik imkânlarına rağmen Bosna göçmenlerine her türlü yardım yapılmıştır. Olanca fedakâr yardımlara rağmen muhacirler dayanılmaz zorluklarla karşılaşmışlardır. Kalıcı iskâna kadar kalınan cami gibi toplu barınaklar temizlikten yoksun olduğundan göçmenler için birer hastalık merkezi gibi idi. Bugün Anadolu'nun hemen her yerinden Bosna göçmenlerine rastlamak mümkündür. Bir internet sitesinde Anadolu'da Bosna göçmenlerinin yaşadığı köy ve kasabaların listesi verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde mübadeleler sırasında Bosna'dan göçmen gelmeye devam etmiş, hatta 1990 yıllarda da Bosna Müslümanları, bir kurtuluş yeri olarak gördükleri Türkiye'ye geçici veya kalıcı olarak göç etmişlerdir. Bosna Müslümanları, birçok yönden Anadolu'da zenginliğe katkı

⁴⁸ BOA, İ.DH, 98339.

⁴⁹ BOA, İ.ŞD, 66/3860.

⁵⁰ BOA, Y.Mtv, 80/7.

sağlamışlardır. Varlıklı aileler şehirlerde yerleşerek ticaret ve sanayiye önemli bir açılım getirmiştir. Kırsal kesimde yerleşen halk tarımsal üretim anlayışına katkı sağlamış, yeni tarım alanları açan göçmenler Anadolu'da üretimin artışının önemli amili olmuştur. Kültürel alanda getirdikleri farklılıkların ise adet, gelenek, görenek, beslenme gibi sosyal hayatımızda zenginlik oluşturduğu açıktır.

Abstract: Ottomans have completed the conquest of Bosnia and Herzegovina in the second half of 15th century. Islam has started to spread among Bosnians with the very beginning of this conquest. After that, Bosnians have accepted the Ottoman-Turk culture and considered the Ottoman lands as their motherland.

Even though the Serbian revolt against Ottoman Empire, which started with their alliance with Montenegrins, was suppressed in the late October 1876 with defiance of Serbians, Montenegrins continued the revolt alone in the mountainous terrains of Montenegro. When the Ottoman-Russian war started in 1877 the Montenegrin revolt was still on. Bosnian immigration to the other Ottoman territories has started in 1878 due to the capture of Niksic –a Bosnian city- by Montenegrin troops supported by Russia, and the Berlin Treaty. Bosnian immigration to Turkey continued later on due to Ottoman-Russian and Ottoman-Austria wars, and the inner conflicts. During the Turkish Republic period this immigration has continued by population exchanges. And lately, another immigration wave has happened during the Bosnia War, but most of these immigrants have returned their home after the peace treaty.

Bosnian immigrants have reached firstly to the Ottoman territories in Balkans, and then reached out to Istanbul later on. Ottoman government settled down Bosnian immigrants starting with Istanbul and surrounding regions. These settlements include several regions such as İstanbul, Edirne, İzmit, Sakarya, Bursa, Eskişehir, Manisa, İzmir, Ankara, Amasya, Sivas, Erzincan, Samsun, Trabzon, and Adana. Bosnian immigrants were settled down to cities, towns and villages based on their professions.

Immigrants' expenses such as travel, housing, food, settlement, and building up a business were covered by Immigrant Settlement Commission (Muhacirin İskan Komisyonu), established by the government. Immigrants' house construction expenses either in cities or villages were covered mostly by the state. Also state helped those settled down in cities to establish a business and those settled down in villages by supplying them with stocks, seeds and farming land.

Bosnian immigrants have important economical and cultural impact on Turkish society. Some rich immigrants have established good business and contribute a lot to Turkish trade and production. Those who settled down in farm lands have increased the agricultural production by their farming techniques and diligence. Also they contribute to cultural richness in Turkey with their traditions and culture.

There is much important information on Ottoman, Turkish Republic, and British archives on this issue. Also newspapers and other resources from that period supply us with some more information about this issue.

Key Words: Migration, migrant, settling, Muslim, Christian, Bosnian, Boşnak, Bosnia and Herzegovina, Ottoman State.

Kaynakça

- BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri) A.MKT.MHM, 465/35.
BOA, A.MKT.MHM, 525/8; 523/54.
BOA, DH.MKT, 1/28; 1386/110; 1509/73; 1400/49; 1474/15; 1479/97;
1498/34; 1551/119; 1557/101; 1572/21; 1574/109; 1574/109; 1581/17;
41/37.
BOA, HH.THR, 468/24; 468/29; 468/31,32,33,34,35,36,38,39,41; 468/39;
468/45,46.
BOA, İ.DH, 100602; 1305/1310.Z/13; BOA, Y.Mtv, 78/113, 65/35; 68406;
71407; 74659; 77656; 82304; 97316; 98339; 99310.
BOA, İ.ŞD, 66/3860.
BOA, KK,210, s.271.
BOA, Y.A.Hus, 176/32
BOA, Y.A.Res, 3/7.
BOA, Y.Mtv, 80/7.
BOA, Y.PRK.BŞK, 1/21; 4/34.
BOA, Y.PRK.KOM, 3/30; 4/26; 7/45.
BOA, Y.PRK.MŞ, 1/21; Y.A.Res, 3/7.
FO, 424/85, p.235, No.369.
Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlı'da Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi*,
İstanbul, 2001.
Aydın, Dündar, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme
Devri (1535-1566)*, Ankara, 1998.
Babuna, Aydın, *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, İstanbul,
2000.
Bosna – Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516–1919), Ankara, 1992,
(Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire
Başkanlığı Yayını), s.82-85.
[http://www.bosna-sancak.net/haber/index.php?option=com_content&task=
view&id=1066&Itemid=251](http://www.bosna-sancak.net/haber/index.php?option=com_content&task=view&id=1066&Itemid=251) İncelik, Halil, *Hicri 835 Tarihli Sûret-i
Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara, 1987.
İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara, 1994.
Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-i Hakikat*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu),
İstanbul.
Son Teşkilât-i Mülkiyede Köylerimizin Adları, İstanbul, 1928.
Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul, 1984, Dergah Yayınları.
Şimşir, Bilal, *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler, II*, Ankara, 1989.

EK: Türkiye’de Bosna göçmenlerinin yaşadığı köy ve kasabaların listesi.⁵¹

İL	İLÇE	KÖY
Adana	Ceyhan	Hamidiye
Adana	Ceyhan	Mercimek
Adana	Yumurtalık	Hamzalı
Adana	Yüreğir	Ünlüce
Afyon	Sandıklı	Alacami
Amasya	Gümüşhacıköy	Maden
Ankara	Kızılcahamam	Yukarıkise
Ankara	Haymana	Kesikkavak
Ankara	Nallıhan	Tekirler
Ankara	Polatlı	Avşar
Ankara	Polatlı	Çimenceğiz
Ankara	Polatlı	Karapınar
Ankara	Polatlı	Ördekgözü
Ankara	Yenimahalle	Fevziye
Antalya	Akseki	Çimi
Antalya	Elmalı	Zümrütova
Aydın	İncirliova	Beyköy
Aydın	Söke	Güllübahçe
Balıkesir	Ayvalık	Küçükköy
Balıkesir	Ayvalık	Sarımsaklı
Balıkesir	Erdek	Balıkli
Balıkesir	Erdek	Harmanlı
Balıkesir	Erdek	Ocaklar
Balıkesir	Sındırgı	Işıklar
Balıkesir	Susurluk	Alibey
Bursa	İnegöl	Esenköy
Bursa	İnegöl	Fındıklı
Bursa	İnegöl	İnayet
Bursa	İnegöl	Lütfiye

⁵¹ http://www.bosna-sancak.net/haber/index.php?option=com_content&task=view&id=1066&Itemid=251

Bursa	İnegöl	Mesruriye
Bursa	Karacabey	Fevzipaşa
Bursa	Kestel	Turanköy
Bursa	Orhangazi	Yeniköy
Çanakkale	Biga	Kalafat
Çanakkale	Biga	Kanlıkısık
Çanakkale	Gökçeada	Tepeköy
Çanakkale	Lapseki	Çataltepe
Çanakkale	Lapseki	Nusretiye
Edirne	Merkez	Bosna
Edirne	Havsa	Bostanlı
Edirne	Havsa	Köseömer
Edirne	Keşan	Yeniceçiftlik
Edirne	Süleoğlu	Akardere
Edirne	Uzunköprü	Çakmak
Edirne	Uzunköprü	Sipahi
Elazığ	Merkez	Akçakiraz
Elazığ	Merkez	Yurtbaşı
Elazığ	Merkez	Yazıkonak
Erzincan	Merkez	Yaylabaşı
Erzincan	Çayırli	Balıkli
Erzincan	Çayırli	Hınzırlı
Erzincan	Tercan	Beğendik
Erzincan	Tercan	Çadırkaya
Erzincan	Tercan	Muhacir
Eskişehir	Mihallıçık	Yaylaköy
Eskişehir	Sivrihisar	Güvemli
Eskişehir	Sivrihisar	Hüdavendigar
Eskişehir	Sivrihisar	Paşakadın
İstanbul	Çatalca	Binkılıç
İstanbul	Silivri	Büyükçavuşlu
İstanbul	Silivri	Değirmenköy
İstanbul	Silivri	Seymen
İstanbul	Şile	Yeniköy
İzmir	Aliağa	Çakmaklı
İzmir	Bornova	Çiçekli

İzmir	Bornova	Doğanlar
İzmir	Bornova	Gökdere
İzmir	Bornova	Naldöken
İzmir	Buca	Karaağaç
İzmir	Buca	Kaynaklar
İzmir	Buca	Kırıklar
İzmir	Çeşme	Alaçatı
İzmir	Çeşme	Dalyanköy
İzmir	Çeşme	Ilıcalar
İzmir	Çeşme	Paşalimanı
İzmir	Çeşme	Şifne
İzmir	Gaziemir	Seydiköy
İzmir	Kemalpaşa	Halilbeyli
İzmir	Ödemiş	Karakova
İzmir	Ödemiş	Mescitli
İzmir	Ödemiş	Ovakent
İzmir	Torbali	Dağkızılca
İzmir	Torbali	Doğancılar
İzmir	Torbali	Tahtalı
İzmir	Urla	Nohutalan
İzmir	Urla	Zeytinalan
Kahramanmaraş	Merkez	Önsen
Karaman	Merkez	Göztepe
Karaman	Merkez	Yuvatepe
Kayseri	Yeşilhisar	Başköy
Kırklareli	Merkez	Dereköy
Kırklareli	Merkez	İnece
Kırklareli	Merkez	Kavakdere
Kırklareli	Merkez	Kavaklı
Kırklareli	Merkez	Kocahıdır
Kırklareli	Merkez	Kuzulu
Kırklareli	Merkez	Ulukonak
Kırklareli	Merkez	Yoğuntaş
Kırklareli	Demirköy	Balaban
Kırklareli	Demirköy	Gökyaka
Kırklareli	Demirköy	Hamdibey

Kırklareli	Kofçaz	Taştepe
Kırklareli	Pınarhisar	Yenice
Kırklareli	Vize	Aksicim
Kırklareli	Vize	Balkaya
Kırklareli	Vize	Evrencik
Kırklareli	Vize	Hasbuğa
Kocaeli	Karamürsel	Akkanat
Kocaeli	Karamürsel	Hayriye
Kocaeli	Karamürsel	İhsaniye
Kocaeli	Karamürsel	İnebeyli
Kocaeli	Karamürsel	Karapınar
Kocaeli	Karamürsel	Semetler
Kocaeli	Karamürsel	Oluklu
Kocaeli	Karamürsel	Tahtalı
Kocaeli	Karamürsel	Taşagıl
Kocaeli	Karamürsel	Yalakdere
Kocaeli	Karamürsel	Valideköprü
Kütahya	Merkez	Akköprü
Kütahya	Merkez	Çayca
Kütahya	Merkez	Parmakören
Kütahya	Tavşanlı	Beke
Manisa	Merkez	Karaağaçlı
Manisa	Merkez	Sancaklıbozköy
Manisa	Merkez	Sancaklıçeşmebaşı
Manisa	Merkez	Sancaklığdecik
Manisa	Merkez	Sancaklıkayadibi
Manisa	Merkez	Sancaklıuzunçınar
Manisa	Merkez	Selimşahlar
Manisa	Akhisar	Beyoba
Manisa	Akhisar	Sazoba
Manisa	Saruhanlı	Burhaniye
Manisa	Saruhanlı	İshakçelebi
Manisa	Saruhanlı	Kumkuyucak
Manisa	Saruhanlı	Lütfiye
Manisa	Saruhanlı	Nuriye
Manisa	Saruhanlı	Tiyenli

Niğde	Merkez	Hasaköy
Niğde	Merkez	Konaklı
Niğde	Merkez	Kumluca
Niğde	Merkez	Uluğaç
Ordu	Fatsa	Mağazalarbaşı
Osmaniye	Düziçi	Pirsultanlı
Rize	Merkez	Kasarcılar
Sakarya	Merkez	Aralık
Sakarya	Merkez	Çaykışla
Sakarya	Merkez	Erenler
Sakarya	Merkez	Kuruçeşme
Sakarya	Merkez	Selahiye
Sakarya	Merkez	Serdivan
Sakarya	Merkez	Yazlık
Sakarya	Akyazı	Batakköy
Sakarya	Akyazı	Kuzuluk
Sakarya	Ferizli	Değirmencik
Sakarya	Karasu	Kurumeşe
Sakarya	Kocaali	Aktaş
Sakarya	Kocaali	Kestanepınarı
Sakarya	Kocaali	Küplük
Sakarya	Pamukova	Oruçlu
Sakarya	Sapanca	Ünlüce
Sakarya	Söğütlü	Akarca
Samsun	Bafra	Karpuzlu
Samsun	Bafra	Türbe
Samsun	Bafra	Osmanbeyli
Samsun	Havza	Sofular
Samsun	Havza	Taşoluk
Samsun	Vezirköprü	Avdan
Sivas	Gemerek	Burhanköy
Sivas	Gemerek	Dendil
Sivas	Gemerek	Karagöl
Sivas	Gemerek	Tekmen
Sivas	Zara	Alişir
Sivas	Zara	Armutçayırı

Sivas	Zara	Deredam
Sivas	Zara	Dereköy
Sivas	Zara	Kayadibi
Sivas	Zara	Şerefiye
Tekirdağ	Malkara	Ballı
Trabzon	Dernekpazarı	Akköse
Yalova	Merkez	Arabakonağı
Yalova	Merkez	Beşpınar
Yalova	Altınova	Ayazma
Yalova	Altınova	Soğuksu
Yozgat	Boğazlıyan	Belören
Yozgat	Çandır	İğdeli
Yozgat	Çayıralan	Fahralı
Yozgat	Sarıkaya	Babay ağmur
Yozgat	Yerköy	Derebağı
Zonguldak	Alaplı	Bektaşlı
Zonguldak	Devrek	Bılık